

اصالت بهشت چه نقشی در فهم ماهیت و جایگاه جهنم دارد؟

اصالت بهشت؛ چرایی مقدم بودن بهشت بر جهنم در نظام خلقت

در بررسی ساختار عالم هستی و نظام آفرینش، یکی از پرسش‌های بنیادین، رابطه میان بهشت و جهنم است. اینجا این سوال مطرح می‌شود که آیا این دو مفهوم از اصالت یکسانی برخوردارند یا یکی بر دیگری تقدم دارد؟ این مقاله با محوریت مفهوم «اصالت بهشت» به بررسی چرایی مقدم بودن بهشت بر جهنم می‌پردازد. بر اساس تحلیل‌های فلسفی و متون دینی، بهشت را می‌توان به عنوان شرایط زیستی ایده‌آل و هماهنگ با ساختار وجودی انسان در نظر گرفت، در حالی که جهنم نتیجه عدم تطابق با این شرایط است. این دیدگاه، جهنم را نه به‌عنوان یک واقعیت مستقل، بلکه به عنوان حالتی ثانویه و وابسته به وجود بهشت معرفی می‌کند. همانطور که بیماری بدون وجود سلامتی معنا ندارد، جهنم نیز بدون وجود بهشت قابل تصور نیست. اما در ابتدای مقاله بیاید به آغاز ماجرای خلقت برگردیم.

اولین چیزی که خداوند خلق کرد، چه بوده؟ عالم خلقت چگونه پدید آمده است؟ آیا بهشت و جهنم، قبل از خلقت انسان آفریده شده‌اند؟ برای پاسخ به این سوالات از کلام خداوند در قرآن کریم کمک می‌گیریم. خداوند در آیه ۱ تا ۳ از سوره الرحمن، می‌فرماید: «[خدای] رحمان، قرآن را [به رسول و آلش (علیهم‌السلام)] تعلیم داد [و سپس] انسان را آفرید.»^۱ بنابراین سه آیه، اولین چیزی که خداوند خلق کرده، قرآن است. سپس معصومین (علیهم‌السلام) را آفرید؛ چرا که در دومین آیه آمده «عَلَّمَ الْقُرْآنَ»^۲؛ یعنی باید کسی باشد که خدا به او (آن‌ها) قرآن را تعلیم داده باشد و قطعاً آن شخص انسان نیست چرا که خلقت انسان در آیه سوم مطرح می‌شود.

اکنون به این سوال برمی‌گردیم که بهشت و جهنم چه زمانی خلق شده‌اند؟ اصالت بهشت و جهنم را چگونه می‌توان بررسی کرد؟ در این پژوهش، با استفاده از مثال‌های ملموس و استدلال‌های منطقی، به دنبال اثبات این فرضیه هستیم که بهشت از اصالت وجودی برخوردار است و جهنم تنها در نسبت با آن معنا می‌یابد.

الرحمن، آیات ۱ الی ۳^۱
همان، آیه ۲^۲

بررسی دو دیدگاه پیرامون زمان خلقت بهشت و جهنم

درک زمان به وجود آمدن بهشت و جهنم، تا حد زیادی به دیدگاه مذهبی و فلسفی انسان‌ها بستگی دارد. در حالت کلی، دو دیدگاه اصلی در این رابطه وجود داشته که قابل بررسی است.

دیدگاه وجودی: بنا به دیدگاه وجودی این اعتقاد وجود دارد که بهشت و جهنم به‌عنوان دو بعد از ابتدای خلقت وجود داشته‌اند. پیروان این دیدگاه اعتقادی به اصالت بهشت ندارند و بر این باورند که این دو، مکان‌هایی از پیش تعیین‌شده بوده که انسان‌ها پس از مرگ به آن‌ها وارد می‌شوند.

دیدگاه فرآیندی: در دیدگاه فرآیندی گفته می‌شود که بهشت و جهنم نتیجه اعمال و انتخاب‌های ما در زندگی دنیایی هستند؛ به این معنی که کیفیت زندگی پس از مرگ ما (بهشتی یا جهنمی شدنمان) بستگی به نحوه زندگی ما در دنیا دارد. بنا به این دیدگاه جهنم در نتیجه عدم‌توانایی در سازگاری با شرایط زیستی جدید یعنی بهشت به‌وجود می‌آید.

دیدگاه وجودی و دیدگاه فرآیندی، هر دو نگاهی تأمل‌برانگیز به مسئله خلقت بهشت و جهنم دارند. دیدگاه وجودی با تأکید بر ازلی و ابدی بودن این دو مکان، بر این باور است که بهشت و جهنم مکان‌هایی مستقل و از پیش تعیین‌شده هستند. این دیدگاه تا حدی بر نوعی جبرگرایی معنوی استوار است؛ چراکه سرنوشت انسان‌ها را در چارچوبی از پیش تعیین‌شده می‌بیند. اما دیدگاه فرآیندی به نحوه زندگی و عمل انسان‌ها تأکید دارد و معتقد است که بهشت و جهنم نتایج اعمال و انتخاب‌های ما در این دنیا هستند. این دیدگاه انسان را موجودی مختار دانسته و نقش او را در تعیین سرنوشت پس از مرگ برجسته می‌کند.

جالب اینجاست که دیدگاه فرآیندی با مفهوم اصالت بهشت ارتباط دارد و معتقد است که بهشت به‌عنوان واقعیت اصلی و پیش‌فرض وجود داشته و جهنم پیامدی از عدم‌تطبیق با آن است؛ در نتیجه این دیدگاه نه‌تنها به اصالت بهشت باور داشته، بلکه جهنم را حالتی انفعالی و وابسته به آن می‌داند. دیدگاه وجودی اما برخلاف دیدگاه فرآیندی، چنین اصالتی را برای بهشت قائل نمی‌شود و هر دو را به‌عنوان واقعیت‌هایی مستقل می‌پذیرد. این تفاوت نشان می‌دهد که در دیدگاه فرآیندی، بهشت جایگاهی محوری دارد و مفهومی

از کمال است که جهنم تنها به واسطه ناسازگاری با آن معنا پیدا می‌کند. به بیان دیگر، حتی اگر جهنم و بهشت با هم خلق شده باشند، باز هم بهشت به‌عنوان معیار اصلی و منبع حقیقی ارزش‌گذاری عمل می‌کند. در ادامه برای بررسی دقیق‌تر باور به اصالت بهشت، مروری بر چیستی جهنم و بهشت خواهیم داشت.

بهشت چیست؟ جهنم چیست؟

ما دیر یا زود از رحم دنیا خارج شده و به آخرت (ابدیت) متولد می‌شویم. شرایط زندگی آخرت با دنیای ما تفاوت زیادی دارد؛ اگر ما به هنگام ورود به آخرت با این شرایط جدید سازگار نباشیم، به رنج و عذاب مبتلا می‌شویم. رستوران عالی و لوکسی را تصور کنید که پر از غذاهای خوش‌طعم، متنوع و لذت‌بخش است و مراجعان می‌توانند با صرف حضور در این رستوران، از طعم و کیفیت این غذاها لذت ببرند. حالا فرض کنید یک نفر به دلیل بیماری‌ای مانند از بین رفتن گیرنده‌های چشایی یا مشکلات گوارشی، نمی‌تواند غذاها را بچشد یا آن‌ها را هضم کند. برای چنین شخصی، همین غذاهای بی‌نظیر نه‌تنها لذت‌بخش نیستند، بلکه خوردن آن‌ها برای او با درد، تهوع یا رنج همراه خواهد بود. در این وضعیت نمی‌توان گفت که غذاها یا رستوران نقصی دارند؛ بلکه مشکل از وضعیت سلامت این شخص است.

پیش‌تر در مقاله «[جهنم چیست؟](#)» گفتیم که جهنم همان عدم‌تطابق با شرایط زیستی آخرت است و برای فهم این تعریف، از [قانون نسبت](#) بین رحم مادر و دنیا با دنیا و آخرت کمک گرفتیم. گفتیم که اگر جنین طی مدت حضور خود در رحم مادر، بدنی سالم و متناسب با شرایط زیستی دنیا بسازد، با تولد سالم و یا سالم قوی به دنیا متولد خواهد داشت. در این حالت نوزاد قادر است از تمام نعمت‌های رایگان و بی‌شمار دنیا بهره‌برد؛ مثلاً با خود چشمی سالم آورده که به دلیل تناسب با طول موج در دنیا، می‌تواند بی‌نهایت زیبایی‌های دنیا را ببیند.

اما جهنم چیست و چه ارتباطی با بهشت دارد؟ اگر همین جنین در دوره رحمی خود دچار توقف در رشد یا ابتلا به بیماری شده، مثلاً اگر با دستگاه تنفسی ضعیفی به دنیا متولد شود، به محض تولد، مورد محاسبه دنیایی قرار گرفته و عدم‌سازگاری او با دنیا در لحظه تشخیص داده می‌شود. این عدم‌سازگاری با دنیا، آغاز سختی‌ها و مشقت‌های طی دوره درمان برای اوست. اصطلاحاً به چنین حالتی جهنم می‌گوییم؛ درواقع هر

گونه عدم‌برخورداری و بهره‌مندی از امکانات دنیا، به دلیل محدودیت‌ها و عدم هماهنگی‌هایی‌ست که جنین در خودش ایجاد کرده است. بنابراین جهنم برای جنین حاصل عدم‌سازگاری او با شرایط زیستی دنیا (بهشت) است. بنابراین جهنم یک مکان فیزیکی و یا جایی هم‌عرض با بهشت نیست؛ بلکه یک وضعیت یا حالت روحی و معنوی است که در نتیجه ناتوانی در سازگاری با شرایط ایده‌آل آخرت (بهشت) به‌وجود می‌آید. از این تعریف می‌توان برداشت کرد که اصالت بهشت حقیقت دارد.

چرا جهنم اصالت ندارد؟

شاید بد نباشد برای اثبات اصالت بهشت، دلایل رد اصالت جهنم را مورد بررسی قرار دهیم. فرض کنید ما «سلامتی» را به عنوان مصداقی از بهشت در نظر بگیریم؛ سلامتی حالتی است که در آن بدن به درستی کار می‌کند، احساس آرامش و شادابی داریم و از زندگی لذت می‌بریم. حالا «بیماری» را تصور کنید. بیماری چیست؟ آیا بیماری یک وجود مستقل و جدا از سلامتی دارد؟ بیماری در واقع انحراف از حالت سلامتی است؛ یعنی مجموعه‌ای از علائم، نشانه‌ها و ناهنجاری‌هایی که نشان می‌دهد بدن از حالت طبیعی و سالم خود خارج شده است. بیماری زمانی معنا پیدا می‌کند که یک حالت سلامتی وجود داشته باشد که بدن از آن حالت خارج شده باشد. بنابراین اگر سلامتی وجود نداشت، بیماری هم مفهومی نداشت. ما نمی‌توانستیم بگوییم که چیزی «بیمار» است، چون هیچ حالت استاندارد برای مقایسه بیماری با آن وجود نداشت. از این مثال می‌توان نتیجه گرفت که جهنم به عنوان یک مفهوم، وابسته به وجود بهشت بوده و اصالت بهشت ثابت می‌شود؛ به عبارت دیگر از آن‌جا که جهنم همان «عدم‌تطابق با شرایط بهشتی» است، اگر شرایط بهشتی وجود نداشته باشد، مفهومی به نام جهنم نیز وجود نخواهد داشت؛ مانند مثال بیماری که وابسته به وجود سلامتی است.

جهنم بیشتر به‌عنوان نتیجه یک فرآیند یا وضعیت در نظر گرفته می‌شود، نه یک مکان یا وجود مستقل. در واقع جهنم، خود ذاتاً یک مکان یا وضعیت مستقل نیست که در تقابل با بهشت به‌وجود آمده باشد؛ بلکه معلول شرایط فرد و عدم‌تطابق او با ساختار زیستی ایده‌آل آخرت (بهشت) است. اگر این فرد بیمار،

سلامتی خود را بازیابد (ساختار روح و وجودش را اصلاح کند)، به راحتی می‌تواند مانند دیگران از شرایط ایده‌آل استفاده کرده و لذت ببرد.

زمان خلقت بهشت

اکنون راحت‌تر می‌توانیم به این سوال پاسخ دهیم که بهشت و جهنم چه زمانی خلق شده‌اند؟ و یا کدام یک در برابر دیگری اصالت دارد؟ باتوجه به حقایقی که پیرامون اصالت بهشت مطرح کردیم و گفتیم که جهنم هویتی هم‌عرض با بهشت نداشته و نتیجه عدم‌سازگاری با آن است، باید بگوییم که خلقت بهشت به قبل از خلقت دنیا برمی‌گردد. این حقیقت را در قالب مثالی برایتان توضیح می‌دهیم. برج میلاد تهران را در نظر بگیرید. این برج، نمادی از پیشرفت و فناوری در شهر تهران است و اساساً برای رفع نیازهای ارتباطی و گردشگری این شهر ساخته شده است. آیا می‌توانیم بگوییم برج میلاد زودتر از تهران ساخته و خلق شده است؟ مسلماً نه! وجود و کارکرد برج میلاد کاملاً وابسته به شهر تهران است و بدون شهر، برج میلاد نه تنها کاربردی نداشته، بلکه اساساً مفهومی نخواهد داشت.

در مثال جنین و رحم مادر هم همین قاعده پابرجاست. رحم مادر، محیطی امن و موقت برای رشد جنین است، اما آیا رحم می‌تواند وجودی مستقل از دنیا داشته باشد؟ رحم بخشی از بدن مادر و بدن مادر بخشی از دنیای مادی است و حیات خود را از آن می‌گیرد. رحم، در مقایسه با دنیای وسیع، محیطی محدود و موقتی است؛ همانطور که دنیا بر رحم مادر احاطه داشته و به آن حیات می‌بخشد و شهر تهران پیش‌شرط وجود برج میلاد است، بهشت هم بر عالم دنیا احاطه داشته و اصالت آن بر دنیا مقدم است. دنیا، با همه عظمتش، در مقایسه با بهشت، مانند رحمی در دل هستی است. بنابراین، با توجه به دیدگاه اصالت بهشت، می‌توان نتیجه گرفت که خلقت بهشت مقدم بر دنیا بوده و جهنم، در نسبت با این اصالت، صرفاً وضعیتی ثانویه و ناشی از عدم‌سازگاری با شرایط ایده‌آل آن است. این دیدگاه، نه تنها بهشت را به عنوان غایت و هدف خلقت معرفی می‌کند، بلکه مسئولیت انسان را در راستای هماهنگی با این نظام احسن و دستیابی به بهشت ابدی دوچندان می‌سازد.